

Rafał Wojciechowski

Historia systemów administracji publicznej

Egipt

Ok. 3100 r. p.n.e. faraon Menes zjednoczył Dolny i Górny Egipt i rozpoczął proces budowania jednolitego państwa.

Pozycja władcy egipskiego ewoluowała: król najpierw uważany był za boga, potem za syna boga, a wreszcie za pośrednika między bogami a ludem.

Władza monarchy miała charakter despotyczny, łączył on bowiem władzę: ustawodawczą, wykonawczą, sądowniczą i wojskową.

Posłuszeństwo tej władzy uważano za wykonywanie woli boskiej, a nieposłuszeństwo zagrożone było najcięższymi karami w życiu ziemskim oraz potępieniem w życiu pozagrobowym.

Egipt 2

Wolę władcy wypełniała centralna administracja państwowa. Na jej czele stał wezyr, kompetencyjnie zastępca faraona.

Podlegali mu kanclerz i główny skarbnik.

Administracja lokalna opierała się na podziale na nomy, kierowane przez nomarchów. Ich funkcja pochodziła od dawnych władców lokalnych.

Kumulowali władzę administracyjną, sądową i skarbową oraz nadzorowali lokalny zarząd gospodarczy.

Nomarchom podlegali liczni niżsi urzędnicy, głównie nadzorujący prace publiczne.

Urzędnicy otrzymywali wynagrodzenie w naturze.

Mezopotamia

W państwach Międzyrzecza panowali królowie. W trzecim tysiącleciu p.n.e. uważano ich powszechnie za inkarnacje głównych bogów. W drugim tysiącleciu już tylko za wybrańców bogów, ich zastępców na ziemi.

Krółom pomagali główni urzędnicy zwani nubandami. Należał do nich zarząd dworem, kierowanie bieżącymi sprawami państwa i naczelne dowództwo wojskowe.

Mezopotamia 2

W Mezopotamii do powstania scentralizowanej administracji doszło dopiero w okresie państwa babilońskiego w XVIII wieku p.n.e.

Hammurabi podzielił wtedy państwo na prowincje z gubernatorami (*issaku*) na czele, dalej okręgi z naczelnikami (*pahatu*). Najmniejszą jednostką była gmina z wójtem (*rabianu*) na czele.

Urzędnicy lokalni łączyli funkcje administracyjne, policyjne i sędownicze.

Urzędników wszystkich szczebli mianował bezpośrednio król.

Państwo żydowskie

W państwie żydowskim król nigdy nie był uważany za istotę boską, a tylko za pomazańca bożego.

Do króla należało zwierzchnictwo nad władzą wykonawczą. Natomiast władzę ustawodawczą sprawowało zgromadzenie, co ograniczało despotyzm monarchy.

Administracja centralna spoczywała w rękach przywódców klanowych.

Państwo żydowskie 2

Państwo żydowskie podzielone było na 12 okręgów w nawiązaniu do tradycji 12 plemion Izraela.

Naczelnik okręgu nosił miano sędziego.

Każdy okręg przez jeden miesiąc w roku miał obowiązek dostarczać do pałacu produkty konieczne do utrzymania dworu.

Po śmierci Salomona około 930 r. p.n.e. państwo żydowskie rozpadło się na królestwo judzkie (2 plemiona dzierżące Jerozolimę) i izraelskie (10 plemion zajmujących Samarię).

Grecja

Okolo 1200 r. p.n.e. obszar Grecji podbito plemie Dorow. Spowodowali oni upadek wcześniejszej kultury mykeńskiej.

W nowej sytuacji nie doszło w Grecji do powstania jednolitego państwa.

Rozwijały się natomiast drobne organizmy państwowe tzw. *poleis* (l. poj. *polis*).

Polis obejmowała zarówno miasto, jak i otaczający je okręg.

Zazwyczaj terytorium *polis* liczyło kilka do kilkuset km² i kilka do kilkudziesięciu tysięcy mieszkańców.

Wyjątkami były Ateny (2.500 km²) i Sparta (8.400 km²).

Ateny

Początkowo na czele państwa stał król. Jego władza szybko zaczęła podlegać ograniczeniom. Już w czasach archaicznych królowie zaczęli być wybierani, najpierw na 10 lat, a następnie tylko na rok.

Godność królewska w swojej pierwotnej formie zanikła w Atenach już w połowie VII w. p.n.e.

Jeden z archontów zaczął wtedy otrzymywać tytuł króla (*archont basileus*), celem wypełniania czynności religijnych i kapłańskich.

Do obejmowania tej zaszczytnej funkcji uprawnieni byli wyłącznie arystokraci.

Ateny 2

W Atenach najważniejszymi urzędnikami stali się archonci. Pojawili się oni celem kompetencyjnego ograniczania władzy króla. Najpierw powołano archonta polemarchosa dla dowodzenia wojskiem, potem archonta eponymosa, oddając mu kierowanie sprawami wewnętrznymi państwa. Początkowo byli oni wybierani dożywotnio, potem na okres 10 lat, a od 683 r. p.n.e. corocznie.

Okolo połowy VII wieku ustanowiono 6 nowych urzędników tzw. tesmothetów. Powierzono im sądownictwo i tworzenie prawa. Zaliczani byli do archontów.

W sumie archontów było 9, a przewodniczył im archont eponymos.

Ateny 3

W Atenach aeropag był radą starszych. Składał się z byłych archontów, którzy kończyli swoje roczne urzędowanie.

Aeropagowi przewodniczył archont basileus.

Kompetencje aeropagu obejmowały m.in. sądenie najcięższych przestępstw, nadzór nad administracją, powoływanie nowych archontów.

Wraz z rozwojem demokracji ateńskiej w połowie V w. p.n.e. Aeropag utracił większość kompetencji administracyjnych.

Ateny 4

- W okresie rządów oligarchicznych w Atenach niektóre kompetencje administracyjne i doradcze aeropagu przejęła Rada (bule) składająca się początkowo z około czterystu członków wybieranych w ramach jednostek terytorialnych.
- W czasach demokracji ateńskiej głównym organem administracyjnym stała się Rada Pięciuset. Jej członkiem mógł zostać każdy pełnoprawny obywatel po ukończeniu 30 lat. Kadencja rady trwała rok, maksymalnie można było zostać do niej wylosowanym dwa razy.

Ateny 5

Rada Pięciuset obradowała codziennie z wyjątkiem świąt i dni feralnych. Była podzielona na 10 wydziałów, po 50 członków.

Rok ateński dzielił się na 10 miesięcy, więc każdy wydział pełnił swoją funkcję przez jeden miesiąc. Przydziału miesiąca dokonywano przez losowanie.

Urzędujących członków Rady nazywano prytanami, a okres ich urzędowania prytanią. Spośród prytanów losowano codziennie przewodniczącego, który urzędował całą dobę z częścią prytanów.

Dysponował kluczami do skarbca i archiwum.

Ateny 5

Oprócz tego powoływano wielu innych urzędników. Najczęściej w drodze losowania. Szacuje się, że w sumie w demokratycznych Atenach liczba urzędów wynosiła około 800. Przysługiwały im diety i liczne przywileje. Podczas wykonywania władzy nosili na skroniach wieniec mirtowy.

W V w. p.n.e. na czoło urzędników wysunęli się strategowie kosztem dawnych archontów. Strategów było 10. Wybierano ich w głosowaniu na zgromadzeniu ludowym. Sprawowali dowództwo wojskowe i z tego powodu nie podlegali losowaniu oraz ograniczeniu kadencji. Perykles pełnił ten urząd w latach 443-429 p.n.e.

Sparta

Na czele państwa spartańskiego stało dwóch królów. Początkowo elekcyjni, z czasem stali się dziedziczni. Stopniowo ich władzę ograniczano.

Najważniejszymi urzędnikami stali się eforowie. Od V w. p.n.e. władcy musieli składać przysięgę, w której zobowiązywali się do przestrzegania prawa.

Eforów było pięciu i zapewne początkowo reprezentowali pięć osad, z których składała się Sparta. Od VI w. p.n.e. byli wybierani przez obywateli na roczną kadencję.

Powierzono im władzę administracyjną, politykę zagraniczną oraz sądownictwo.

Mieli prawo zwoływania zgromadzenia ludowego (apella).

Sparta 2

Dwóch eforów towarzyszyło królowi w wyprawach wojennych kontrolując jego zachowanie, jednak bez prawa wydawania rozkazów.

Po powrocie składali raport pokontrolny, w którym mogli postawić króla w stan oskarżenia.

Sąd składał się z drugiego króla, eforów i członków rady starszych. Karą dla króla mogła być śmierć, wygnanie, detronizacja lub grzywna.

Sparta 3

Rada starszych w Sparcie nosiła nazwę Geruzja. Według tradycji miał ją powołać już w VIII w. p.n.e. król Likurg, legendarny prawodawca spartański.

Składała się ona z 2 królów i 28 gerontów, którzy byli powoływani dożywotnio przez wybór na zgromadzeniu ludowym (apella).

Do kompetencji Geruzji należało rozpatrywanie i rozstrzyganie najważniejszych spraw państwa, sądownictwo w najpoważniejszych sprawach karnych, przygotowywanie projektów uchwał dla zgromadzenia ludowego oraz uchylanie szkodliwych dla państwa uchwał zgromadzeń ludowych.

Królestwo rzymskie

Tradycyjnie przyjmuje się założenie Rzymu przez Romulusa na kwiecień 753 r. p.n.e.

Założeniem państwa (*civitas*) rzymskiego była osada na Palatynie, której pierwszymi mieszkańcami byli Latynowie.

Okolo VI w. p.n.e. przyłączyli oni pobliskie wsie tworząc tzw. *Septimonium*, czyli miasto na siedmiu wzgórzach.

Według tradycji Rzymem rządziło najpierw siedmiu kolejnych królów, począwszy od Romulusa, aż do Tarkwiniusza Pysznego, który został wygnany w 509 r. p.n.e.

Królestwo rzymskie 2

Pierwszy i ostatni król na pewno pochodzili z wyboru.

Niektórzy z pozostałych mogli być dziedziczni.

Wyboru króla dokonywało zgromadzenie kurialne.

Król miał najwyższą władzę wykonawczą, sądowniczą, wojskową i kapłańską.

Władza ustawodawcza była ograniczona kompetencjami zgromadzenia kurialnego.

Urzednicy byli mianowani i odwoływani przez króla.

Senat stanowił radę starszych o kompetencjach doradczych. Początkowo liczył 100, a u schyłku królestwa 300 senatorów.

W razie bezkrólewia co 5 dni powoływał kolejnych interreksów, aż do czasu wyboru nowego króla.

Republika rzymska

Początek republiki datujemy na 509 r. p.n.e.

Wprowadzony wtedy ustrój arystokratyczny został przekształcony, w toku trwających dwa wieki walk między plebejuszami a patrycjuszami, w ustrój oligarchiczny.

Ekspansja Rzymu na całą Italię rozpoczęła się w V w. p.n.e. i trwała do początku wojen punickich w 264 r. p.n.e., kiedy to Rzym rozpoczął ekspansję na dalsze rejony basenu Morza Śródziemnego.

Pod koniec II w. p.n.e. republikę rzymską ogarnęły niepokoje wewnętrzne, które stopniowo przekształciły się w wojny domowe w I w. p.n.e.

Spowodowały one przekształcenie republiki w cesarstwo około 27 r. p.n.e.

Republika rzymska 2

Terminem magistratus określano zarówno urzędnika, jak i sam urząd. Magistratury dzielono na wyższe (maiores) i niższe (minores). Urzędnicy byli wybierani na zgromadzeniach ludowych zwanych komicjami.

Do urzędników wyższych zaliczano konsulów, pretorów i cenzorów.

Urzędnikami niższymi byli edylowie, kwestorzy i inni do zadań szczególnych.

Wszystkim urzędnikom przysługiwała potestas, czyli prawo do wydawania edyktów i nakładania kar za ich nieprzestrzeganie.

Republika rzymska 3

Urzędnikom wyższym przysługiwało także imperium, czyli uprawnienia dowodzenia wojskiem, sprawowania sądownictwa oraz zwoływania zgromadzeń ludowych.

Wszystkie magistratury, z wyjątkiem urzędów dyktatora i cenzora, charakteryzowały się:

- Wybieralnością przez komicja
- Kolegialnością (co najmniej dwie osoby)
- Kadencyjnością (zazwyczaj jeden rok)
- Bezpłatnością
- Odpowiedzialnością przed zgromadzeniem ludowym
- Odpowiedzialnością sądową: cywilną i karną

Republika rzymska 4

Konsulowie mieli kompetencje wojskowe, administracyjne, częściowo prawodawcze i sądowe. Te ostatnie przeszły z czasem na pretorów.

Imionami pary konsulów datowano w Rzymie dokumenty urzędowe.

W I w. p.n.e. po upływie rocznej kadencji zaczęto im powierzać zarząd prowincji z tytułem prokonsula.

Republika rzymska 5

Urząd pretora dla Miasta tworzono w 367 r. p.n.e. Sprawował on *iurisdictio*, czyli orzekał o prawie obowiązującym dla rozstrzygnięcia danego sporu sądowego. Przekazywał następnie sprawę sędziemu celem zbadania faktów i wydania wyroku.

W 242 r. p.n.e. utworzono urząd pretora dla peregrynów, który sprawował *iurisdictio* w sprawach między cudzoziemcami oraz między cudzoziemcami a obywatelami rzymskimi.

Pretorzy na początku swojej kadencji ogłaszali w edyktach, według jakich zasad będą sprawowali swój urząd.

Po zakończeniu kadencji byłych pretorów, z tytułem propretora, kierowano do zarządu prowincjami.

Republika rzymska 6

Cenzorów, w liczbie dwóch, ustanowiono w 443 r. p.n.e. Wybierały ich komicja na okres 5 lat.

Podstawową ich funkcją było sporządzanie spisu obywateli i szacowanie posiadanego przez nich majątku (*census*), w celach poboru wojskowego i wymierzania podatków.

Cenzorowie badali także postawę obywateli w życiu publicznym i prywatnym. Niegodziwców mogli piętnować notami cenzorskimi.

Wobec tego dokonywali także przeglądu listy senatorów (*lustrum*), skreślając osoby niegodne.

Cenzorowie sprawowali pieczę nad majątkiem państwowym i zamówieniami publicznymi.

Republika rzymska 7

Dyktatura była urzędem nadzwyczajnym.

Dyktatora wyznaczał konsul na podstawie uchwały senatu. Po raz pierwszy powołano go w V w. p.n.e.

Jego kadencja trwała do 6 miesięcy.

Ostatniego dyktatora w klasycznym stylu republikańskim powołano w 202 r. p.n.e.

Od orzeczeń dyktatora nie było odwołania do zgromadzenia ludowego, jak w przypadku orzeczeń wydanych przez innych urzędników

W I w. p.n.e. dyktatura nabrała innego charakteru, stając się podstawą władzy wybitnych jednostek, jak Sulla (82-79 r. p.n.e.) oraz Cezar (48-44 r. p.n.e.).

Republika rzymska 8

Trybunów ludowych w liczbie najpierw 2 potem 5, a wreszcie 10 wybierano corocznie na zgromadzeniu plebejskim lub specjalnych komicjach.

Ich właściwość miejscowa obejmowała tylko teren Miasta i jednomilowego wokół niego.

Uosabiali majestat ludu rzymskiego, byli zatem osobiście nietykalni, a ich dom stanowił miejsce azylu.

Republika rzymska 9

Kompetencje trybunów obejmowały:

Zwoływanie zgromadzeń plebejskich, z biegiem czasu także senatu oraz prawo sprzeciwu wobec wszelkich aktów prawnych godzących w interesy plebejuszy.

Akty te mogły być wydane przez zgromadzenia ludowe, senat lub urzędników.

Trybunowie mogli karać grzywną lub uwięzieniem wszystkie osoby działające na szkodę plebejuszy.

Cesarstwo rzymskie

Twórcą cesarstwa był Oktawian August, który zwyciężył w wojnie domowej i zaprowadził pokój.

W 28 r. p.n.e. przyjął on tytuł „pierwszego obywatela” (*princeps civium*), stąd nazwa „pryncypat” na określenie ustroju cesarstwa w latach 27 p.n.e. - 284 n.e.

W latach 235-284 cesarstwo ogarnął długotrwały kryzys polityczny, który charakteryzował się występowaniem licznych uzurpatorów.

Porządek przywrócił w 284 r. Dioklecjan, którego uznaje się za twórcę ustroju znanego jako „dominat”, cesarz bowiem miał być odtąd określany jako „pan i bóg” (*dominus ac deus*).

Cesarstwo rzymskie 2

W okresie pryncypatu władza cesarza opierała głównie się na cyklicznie powierzanym mu urzędzie konsula lub prokonsula. Z nich wynikać miało *imperium maius* dające princepsowi najwyższe dowództwo wojskowe, nadzór nad prowincjami senackimi i prawo wydawania edyktów.

Ponadto cesarz otrzymał władzę trybuna ludowego, a ponieważ dawniej trybuni uosabiali majestat całego ludu rzymskiego i byli nietykalni, przyjęto, że od tego czasu majestat ludu przeszedł na władcę.

Wielu cesarzy przyjmowało też urząd lub samą władzę cenzora i stąd mogli oni ustalać skład senatu.

Cesarstwo rzymskie 3

Senat w okresie cesarstwa liczył 600 członków. Składał się z byłych wysokich urzędników spełniających znaczne kryteria majątkowe. O jego każdorazowym składzie decydował cesarz.

Do kompetencji senatu zaliczano: częściowo ustawodawstwo, orzekania w najważniejszych sprawach administracyjnych i skarbowych.

Ponadto senat, zamiast dawnych komicjów, decydował o obsadzie urzędów. Cesarz kontrolował jednak listy kandydatów.

Cesarz Septimusz Sewer pod koniec II wieku przekazał ostatecznie większość uprawnień senatu do kompetencji urzędników cesarskich.

Cesarstwo rzymskie 4

Niektórzy urzędnicy typu republikańskiego działali jeszcze w okresie pryncypatu do III w., jednak stopniowo tracili na znaczeniu na rzecz urzędników cesarskich.

Urzędnicy cesarscy działali:

- Na podstawie nominacji cesarskiej
- Jednoosobowo
- Bez ścisłego wyznaczenia kadencji
- Za określonym z góry wynagrodzeniem

Najwyżsi urzędnicy cesarscy nosili tytuł prefektów, a niżsi prokuratorów.

Cesarstwo rzymskie 5

Najważniejszymi prefektami cesarskimi byli:

- *praefectus praetorio* dowodzący pretorianami i kierujący administracją w Italii;
- *praefectus Urbi* nadzorujący porządek i bezpieczeństwo w Mieście oraz sprawujący jurysdykcję karną;
- *praefectus annonae* odpowiedzialny za zaopatrzenie;
- *praefectus vigilum* odpowiedzialny za bezpieczeństwo przeciwpożarowe oraz sądownictwo karne w niektórych sprawach;
- *praefectus vehicularum* organizujący pocztę państwową.

Cesarstwo rzymskie 6

W czasach pryncypatu miasto Rzym oraz Italia były traktowane szczególnie, w sposób nader uprzywilejowany.

Dla terytoriów pozaitalskich posługiwano się, zapoczątkowanym w republice, podziałem na prowincje.

Cesarze wprowadzili jednak podział na prowincje pod zarządem senatu, w których nie stacjonowało wojsko oraz prowincje cesarskie o znaczeniu strategicznym.

Władzę w prowincjach sprawowali namiestnicy, którym podlegali inni urzędnicy. Wyjątek występował w prowincjach cesarskich, w których sprawami finansowymi zajmowali się kuratorzy podlegli bezpośrednio cesarzowi.

Cesarstwo rzymskie 7

W okresie **dominatu** zrównano pozycję prawną Italii i innych krain cesarstwa. **Konstantyn Wielki** w pierwszej połowie IV w. przeprowadził dalsze ujednoczenie administracja cesarstwa.

Państwo zostało podzielone na cztery prefektury (Italia, Galia, Bałkany, Wschód). Na ich czele stali prefekci pretorianów.

Prefektury dzieliły się na diecezje. Najpierw było ich 12, potem 14. Na ich czele stali wikariusze.

Diecezje dzieliły się na provincje było ich najpierw 96, a ostatecznie 120. Administrowali w nich namiestnicy z tytułem prezesa lub rektora.

Rzym i Konstantynopol miały własnych prefektów.

Cesarstwo rzymskie 8

Dla państwa późnorzymskiego charakterystyczne jest wyodrębnienie urzędników typowo wojskowych.

Nosili oni tytuł *duces* (l. poj. *dux*), a władza każdego z nich obejmowała obszar jednej lub kilku prowincji.

* * *

Państwo rzymskie rozpadło się ostatecznie na część zachodnią (do 476 r.) oraz wschodnią (do 1453 r.).

Ostatnim cesarzem, który w swoim ustawodawstwie i administracji posługiwał się na większą skalę językiem łacińskim, był Justynian Wielki panujący w latach 527-565, po nim cesarstwo nabrało charakteru greckiego.

Państwa szczepowe

Państwa szczepowe nie miały początkowo cech państwa terytorialnego. Były związkami wolnych ludzi.

Najwyższym organem władzy w państwach szczepowych był wiec. Brali w nim udział wszyscy wolni mężczyźni zdolni do noszenia broni. Z czasem już tylko starszyzna plemienna.

Ustrój ten późniejsi historycy nazwali demokracją wojenną.

Z reguły wiec zbierał się w ściśle określonych terminach, zazwyczaj wiosną i jesienią.

Decydował o podstawowych sprawach wspólnoty: wypowiedaniu wojny, zawieraniu pokoju, wyborze królów lub dowódców oraz wyznaczaniu naczelników jednostek administracyjnych.

Ponadto wiec sprawował najwyższe sądownictwo.

Państwa szczepowe 2

Władza księcia lub króla wywodziła się z uprawnień najwyższego dowódcy wojskowego, wybranego pierwotnie spośród najzdolniejszych i najdzielniejszych wojowników.

Wyboru dokonywał wiec, najczęściej spośród członków arystokracji rodowej. Starano się przy tym trzymać zawsze tego samego rodu. Całkowicie wolna elekcja następowała w razie wymarcia rodu królewskiego.

Znaczenie wiecu ulegało stopniowemu ograniczeniu na rzecz uprawnień króla. W czasach Karola Wielkiego (pan. 768-814) wiec był okazją do dokonywania przeglądów wojskowych. Po śmierci tego króla w ogóle zaprzestano zwoływania wiecu.

Państwa patrymonialne

Wraz z zanikiem znaczenia wiecu, państwo zaczęto uważać za własność samego władcy (*patrimonium*), stąd po okresie państw szczepowych mówimy o państwach patrymonialnych.

Podstawą władzy króla był tzw. ban (*bannus*). Oznaczał on prawo wydawania przez króla rozkazów i karania za ich nieprzestrzeganie. Zwierzchność królewska obejmowała władzę wojskową, sądową, administracyjną i skarbową.

Ośrodkiem zarządu państwem był dwór królewski. Król przemieszczał się z nim po całym państwie. Z reguły zatem można mówić raczej o kilku miastach stołecznych niż o jednej stolicy.

Miejsce dawnych wieców zajęły zebrania nadworne. Wzorowane były na synodach kościelnych. Mogły się wypowiadać o wszystkich sprawach państwa, choć w założeniu miały tylko głos doradczy.

Państwa patrymonialne 2

Struktura urzędów królewskich opierała się na najbardziej zaufanych członkach otoczenia króla.

W państwie frankońskim najważniejszym urzędnikiem był majordomus (*maior domus regis*). Pełnił on funkcje zastępcy króla i jego głównego doradcy.

Po wielu dziesięcioleciach majordomowie uzyskali w monarchii frankońskiej pozycję dziedziczną. W roku 751 majordom Pepin zdetronizował dynastię Merowingów i zlikwidował urząd majordoma.

Państwa patrymonialne 3

Innymi urzędnikami nadwornymi byli:

- Cześnik zawiadujący piwnicami i winnicami
- Marszałek nadzorujący stajnie królewskie
- Skarbnik zarządzający dochodami i wydatkami
- Stolnik nadzorujący administrację wewnętrzną dworu
- Referendarz, w czasach Merowingów, kierujący kancelarią królewską.

Państwa patrymonialne 4

Państwo frankońskie dzieliło się na hrabstwa (*comitatus*), na czele każdego z nich stał hrabia (*comes*).

Początkowo był to jeden z drużynników króla. Król mógł go odwołać w każdej chwili. Od VII w. hrabią mógł zostać tylko posiadacz ziemi w hrabstwie. Zastępcą hrabiego był wicehrabia.

Hrabstwa dzieliły się na mniejsze okręgi. W zachodniej części państwa nazywano je wikariatami, a we wschodniej setniami.

Wikariusze i setnicy byli urzędnikami pomocniczymi hrabiego. Początkowo wybierały ich samodzielnie lokalne zgromadzenie. W późniejszych czasach wyboru dokonywały wspólnie z hrabią.

Rozdrobnienie feudalne

W 843 r. traktatem w Verdun spadkobiercy Karola Wielkiego podzielili państwo między siebie.

Część, która przypadła Karolowi Łysemu, czyli Francja szybko uległa podziałowi spowodowanemu słabością władców i postępującą feudalizacją.

W 987 r. na tron francuski wstąpił Hugo Kapet. Zapoczątkował panowanie swojego rodu (zwanego potem Kapetyngami) na tronie francuskim, chociaż początkowo jego następcy byli desygnowani, a następnie wybierani za życia króla.

Dopiero panujący w latach 1180-1223 Filip August zaniechał tej praktyki, a jego syn, Ludwik VIII, otrzymał koronę prawem dziedziczenia, co wyrażano odtąd formułą: „Umarł król, niech żyje król”.

Filip August wyprowadził ostatecznie kraj z rozdrobnienia feudalnego.

Rozdrobnienie feudalne 2

Władcy Francji występowali w tym okresie w podwójnej roli: króla (*rex*) i księcia (*dux*) Franków. Na podstawie pierwszego tytułu wykonywali swoje uprawnienia wobec całego państwa, a na podstawie drugiego w granicach własnej domeny.

Królom Francji szczególną pozycję dawała koronacja sakralna. Byli oni niezależni zarówno od cesarza, jak i od papieża.

Król był najwyższym zwierzchnikiem lennym, czyli suzerenem. Formalnie podlegały mu wszystkie stopnie hierarchii lennej. Faktycznie zwierzchnictwo obejmowało bezpośrednich wasali korony, gdyż w stosunku do niższej struktury lennej ograniczała go zasada „wasal mojego wasala nie jest moim wasalem”.

Rozdrobnienie feudalne 3

Każdemu feudałowi przysługiwało w tamtym czasie prawo do prowadzenia wojny. Prowadziło to do chaosu i spustoszenia kraju.

Temu stanowi rzeczy sprzeciwiał się Kościół, który wprowadził dwie instytucje: pokój Boży (*Pax Dei*) oraz rozejm Boży (*Treuga Dei*). Pierwszy z nich brał pod ochronę prawa osoby nieprowadzące wojny, np. duchownych i rolników. Drugi zabraniał prowadzenia wojny w dni szczególnie uroczyste, np. Wielkanoc, Boże Narodzenie, a w końcu we wszystkie dni tygodnia, z wyjątkiem czasu od poniedziałku wieczorem do środy rano.

Naruszenie tych zakazów groziło ekskomuniką i postawieniem przed trybunałem pokoju.

Rozdrobnienie feudalne 4

Z czasem królowie zaczęli sami występować przeciwko wojnom prywatnym. Wreszcie w 1258 r. Ludwik IX wprowadził ogólny zakaz prowadzenia wojen prywatnych.

Pomimo zakazu, wojny prywatne zanikły we Francji dopiero w XV w.

Hierarchia lenna nie kwestionowała tego, że król prowadzi politykę zagraniczną Francji.

Wskutek działań prawników królewskich uznawano, że w stosunkach z papieżem i cesarstwem: „król jest cesarzem w swoim królestwie”.

Rozwinęła się była idea podległości Kościoła francuskiego władzy świeckiej.

W początkach XIV wieku doszło na tym tle do sporu króla Filipa IV Pięknego z papieżem Bonifacym VIII.

Papiestwo, przegrywając ten konflikt, popadło w tzw. „niewolę awiniońską”.

Rozdrobnienie feudalne 5

We Francji ośrodkiem zarządu państwem pozostawał dwór królewski. Wokół króla skupiała się tam grupa wielkich dygnitarzy koronnych, z którymi król naradzał się w najważniejszych sprawach państwa.

Tworzyli oni radę przyboczną. Obok niej Kapetyngowie zaczęli zwoływać szersze gremium zwane kurią królewską.

Zazwyczaj składała się ona z najważniejszych dygnitarzy koronnych, imiennie zaproszonych wielkich feudałów świeckich i duchownych, wybranych rycerzy i niższych duchownych oraz osób niższego urodzenia, jeżeli były znawcami prawa.

Rozdrobnienie feudalne 6

W najważniejszych sprawach król powoływał walną radę, która składała się ze wszystkich lenników oraz przedstawicieli bogatego mieszczaństwa.

Pierwotnie jej organizacja i kompetencje nie były ściśle oznaczone.

Opinia walnej rady nie była dla króla wiążąca, chociaż na ogół zgadzał się z nią.

W XIII wieku z kurii królewskiej zaczęły wyodrębniać się nowe organy: Ścisła Rada Królewska, Izba Obrachunkowa i Parlament (organ sądowy!).

Rozdrobnienie feudalne 7

W rozdrobnionej Francji głównymi urzędnikami państwa byli wielcy dygnitarze Korony. Wszyscy oni byli mianowani przez króla dożywotnio.

Najważniejszy spośród nich nosił tytuł seneszał. Był naczelnikiem królewskich sił zbrojnych, zwierzchnikiem urzędników lokalnych oraz zastępcą króla w innych sprawach, zwłaszcza z zakresu sądownictwa.

Powiększanie się uprawnień tego urzędnika stanowiło zagrożenie dla władzy królewskiej, stąd od 1191 r. ten urząd przestano obsadzać.

Z czasem miejsce seneszała w hierarchii urzędniczej zajął kanclerz.

Rozdrobnienie feudalne 8

Królewską administrację lokalną w okresie rozdrobnienia we Francji możemy znaleźć tylko w obszarze należącym bezpośrednio do domeny monarszej.

Zarząd lokalny poszczególnych władztw senioralnych kształtował się autonomicznie, a jego organizacja zależała od woli samych feudałów. Z zasady wzorowali się oni jednak na administracji domeny królewskiej.

Pierwsi Kapetyngowie opierali się na zarządzie wywodzącym się z czasów Karolingów. Jednak gdy dotychczasowi hrabiowie sfeudalizowali swoje urzędy królowie, musieli zmienić sposób administrowania tą częścią domeny, która im pozostała.

Rozdrobnienie feudalne 9

Nowo powołanym urzędnikiem administrującym lokalnie domeną królewską został prewot, na południu Francji określany mianem bajula. Podlegał mu obszar zwany okręgiem prewotalnym.

Sprawował on funkcje ogólnoadministracyjne, skarbowe, wojskowe oraz sądowe.

Prewoci rekrutowali się z warstw niższych. Nie stanowili zatem zagrożenia dla władzy królewskiej.

Swój urząd przyjmowali w dzierżawę. Oddawali do skarbu określoną kwotę, a wygospodarowaną nadwyżkę pozostawiali sobie.

System ten wywoływał niezadowolenie ludności.

Rozdrobnienie feudalne 10

W 1190 r. Filip August ustanowił baliwów do nadzoru nad prewotami.

Baliwowie wywodzili się ze sporadycznie delegowanych wysłanników króla, którzy wcześniej kontrolowali działalność prewotów.

Obecnie kontrola nabrała charakteru stałego. Każdemu baliwowi podlegało kilka okręgów prewotalnych, w związku z tym obszar ich władzy nazywano baliwatem.

Na południu Francji baliwów nazywano seneszalami, a ich okręgi seneszaliami.

Baliwa nie powoływano jedynie w okręgu Paryża, gdzie jego funkcje sprawował prewot Paryża, któremu podlegali niżsi prewoci.

Baliwów (seneszali) król mianował na czas nieoznaczony, z drobnej szlachty. Bardzo często byli oni wykształconymi prawnikami.

Rozdrobnienie feudalne 11

Baliwowie stale rezydowali w swoich okręgach.

Celem uniezależnienia ich od wpływów lokalnego rycerstwa i mieszczaństwa nałożono na nich szereg ograniczeń osobistych, zakazując między innymi:

- Zawierania małżeństw z mieszkankami ich okręgu
- Nabywania na terenie baliwatu nieruchomości,
- Przekazywania krewnym w dzierżawę urzędu prewota

Zakres władzy baliwów był analogiczny do zakresu władzy prewotów.

Baliwowie pobierali stałą pensję.

Ich pozycja była całkowicie uzależniona od króla. Byli jego wiernymi sługami i przyczynili się do centralizacji władzy.

Monarchia stanowa

We Francji monarchia stanowa istniała w latach 1302-1484 r.

Władza króla w tym okresie nabrała charakteru publicznoprawnego. We Francji dokonano się to przy udziale wykształconych prawników, tak zwanych legistów.

Opierali się oni na prawie rzymskim, z którego przejmowali podstawowe koncepcje państwa i władzy królewskiej.

Ugruntowywali oni w praktyce prawnej podstawy władzy królewskiej, powodując uznanie króla za:

- ❖ Najwyższego zwierzchnika lennego
- ❖ Źródło wszelkiej sprawiedliwości
- ❖ Jedyne go dzierżyciela władzy suwerennej w państwie

Monarchia stanowa 2

We Francji Rada Królewska wyłoniła się w XIII w. z kurii królewskiej. Była organem kolegialnym.

Jej stały skład utwierdzony został dopiero w XVI w. Wchodzili do niej parowie, wielcy wasale Francji wyższe duchowieństwo oraz radcy królewscy.

Do jej uprawnień zaliczano:

- Prowadzenie polityki zagranicznej
- Ogólny zarząd państwem
- Sprawy finansowe
- Sprawowanie sądownictwa kasacyjnego
- Możliwość ewokowania każdej sprawy administracyjnej lub sądowej przed sąd monarszy

Monarchia stanowa 3

W 1497 r., na samym początku monarchii absolutnej, uprawnienia sądownicze Rady Królewskiej przekazano wyodrębnionej z niej Wielkiej Radzie.

Działalność Rady Królewskiej w zakresie zarządu skarbowego uzupełniała Izba Obrachunkowa.

Jej kompetencje obejmowały:

- Kontrolę rachunków urzędników prowincjonalnych
- Kontrolę finansową administracji królewskiej
- Rejestrację ordonansów króla w zakresie skarbowości
- Wydawanie ordonansów
- Sądownictwo skarbowe

Monarchia stanowa 4

W większości państw stanowych sama struktura administracji centralnej pozostawała zasadniczo niezmienna w stosunku do poprzedniego okresu.

Przekształceniom ulegały natomiast jej funkcje.

Zaczęto rozdzielać służby dworskie i państwowe.

Dygnitarze dworscy tracili stopniowo na rzeczywistym znaczeniu.

Ich urzędy nabrały charakteru tytularnego i honorowego.

W administracji państwa bieżące zadania podjęły wyspecjalizowane urzędy, wywodzące się z wcześniej istniejących organów.

Monarchia stanowa 5

We Francji bieżąca administracja skupiła się w kancelarii królewskiej.

Pod koniec XV w. zatrudniała ona około 100 specjalistów, którzy przygotowywali rocznie około 20.000 dokumentów.

Stale wzrastało znaczenie kanclerza. Oprócz kierowania kancelarią do jego kompetencji należało także sprawowanie kontroli nad aparatem administracyjnym państwa i wymiarem sprawiedliwości.

Powstawały także nowe biura i archiwa. Rozwinięto działania w zakresie tworzenia statystyk, dokumentacji i kartografii.

Monarchia stanowa 6

Ostatecznie właśnie w okresie monarchii stanowej członkowie administracji centralnej przestali towarzyszyć królowi.

Utrwaliła się pozycja stolicy jako centrum administracyjnego.

Z krajem komunikowano się przez sieć kurierów, z czasem utworzono pocztę.

Za granicą przedstawiciele wysyłani w konkretnych misjach zaczęli powoli nabierać funkcji stałych rezydentów.

W omawianym okresie w administracji państwa pracowała głównie średnia i drobna szlachta oraz mieszczaństwo, rzadko duchowni.

Zanikł system wyposażania urzędników w feudalne beneficjum. Otrzymywali oni pensje.

Monarchia stanowa 7

Stosunkowo krótki okres monarchii stanowej nie pozwolił na poważniejsze zmiany w administracji lokalnej.

We Francji utrzymał się wprowadzony w okresie rozdrobnienia feudalnego podział państwa na okręgi prewotalne i baliwaty. Pewnym zmianom uległy kompetencje właściwych urzędników.

Prewot utracił większość swoich uprawnień, zachowując tylko sądownictwo. Baliwom odbierano natomiast stopniowo ich główne funkcje, także pod koniec omawianego okresu stali się urzędnikami tytularnymi.

Powstawały za to wyspecjalizowane urzędy do spraw skarbowych, zarządu dóbr królewskich.

Stany Generalne, dla administracji podatków nadzwyczajnych, wprowadziły własne okręgi zwane elekcjami.

Absolutyzm

Podstawy teoretyczne podali między innymi:

Niccolò Machiavelli (1469-1527) sformułował teorię cyklicznego upadku i rozwoju ustrojów państwowych. Jego zdaniem ustrój w okresie wzrostu opiera się na absolutnej władzy panującego, gdyż tylko ona może wyprowadzić państwo z upadku.

Jean Bodin (1530-1596) za podstawową cechę państwa uważał suwerenność. Ma ona być niepodzielna i trwała. Główny jej przejaw to monopol państwa na tworzenie i egzekwowanie prawa.

Martin Luter (1483-1546) Uważał, że skoro wszelka władza pochodzi od Boga, to posłuszeństwo wobec władzy jest obowiązkiem chrześcijanina, nawet jeżeli władza jest tyranią.

Absolutyzm 2

Monarchia absolutna szerzyła wyobrażenie państwa jako rzeczy publicznej, suwerennej osoby prawnej. Nie było już miejsca na koncepcje patrymonialne, państwa jako własności władcy.

Monarcha był najwyższym organem państwa. Jego władza miała charakter nieograniczony i nie podlegała niczyjej kontroli.

Teoretycznie monarcha podlegał tylko prawu boskiemu, z biegiem czasu pojmowanym jako prawo naturalne.

W żadnej monarchii absolutnej nie udało się urzeczywistnić w pełni nieograniczonej władzy monarchy.

We wiodącym państwie absolutnym, jakim była Francja król podlegał tzw. prawom fundamentalnym monarchii.

Absolutyzm 3

W zakresie administracji szczególną cechą organów monarchii absolutnej był kolegializm. Występował zarówno w administracji centralnej, jak i terytorialnej.

Wynikał z przekonania, że ograniczenie indywidualnego podejmowania decyzji przyczyni się do bezstronności i uczciwości w załatwianiu spraw.

Ponadto urzędy kolegialne zabezpieczały monarchę przed nadmiernymi ambicjami jednostek z elity władzy.

Kolegialność miała jednak wady: nie sprzyjała szybkości załatwiania spraw, oszczędności postępowania i wywoływała liczne spory kompetencyjne.

Absolutyzm 4

We Francji Rada Królewska uzyskała stały charakter na początku XVI w. W jej skład wchodził z racji pochodzenia i godności (księżęta, wielcy urzędnicy), przywileju (radcy tytularni) albo nominacji (radcy zwyczajni i referendarze).

W połowie XVII w. za Ludwika XIV przestali w niej zasiadać członkowie z tytułu pochodzenia lub godności (z wyjątkiem kanclerza), zlikwidowano również przywilej radców tytularnych. Ich miejsce zajęli nowi urzędnicy centralni: generalny kontroler finansów i sekretarze stanu.

Ustalił się wówczas podział Rady na cztery sekcje:

- ❖ Radę Stanu
- ❖ Radę Depesz (Rada Sprawozdań)
- ❖ Radę Finansów
- ❖ Radę Prywatną (Rada Stron Procesowych)

Absolutyzm 5

Rada Stanu (Rada Tajna) składała się z króla i kilku najważniejszych urzędników (ministrów stanu). Zajmowała się polityką zagraniczną i głównymi zagadnieniami polityki wewnętrznej.

Rada Depesz (Rada Sprawozdań) obradowała pod przewodnictwem króla, w składzie obejmującym członków Rady Stanu, powiększonym o właściwych ministrów. Rozstrzygała kwestie zarządu wewnętrznego oraz orzekała w sprawach spornych z zakresu administracji.

Radę Finansów, w której główną rolę odgrywał generalny kontroler finansów, zajmowała się najważniejszymi sprawami finansowymi państwa, np. ustalała wysokość podatków i rozdzielała je na poszczególne okręgi administracyjne.

Absolutyzm 6

Rada Prywatna (Rada Stron Procesowych) obradowała pod przewodnictwem kanclerza w składzie 4 sekretarzy stanu, 30 radców reprezentujących wszystkie stany oraz kilku referendarzy. Pełniła wyłącznie funkcje sądowe jako:

- Sąd kasacyjny, uchylając wyroki innych sądów wydane z naruszeniem prawa materialnego lub procesowego
- Sąd administracyjny, rozpatrując spory pomiędzy poddanymi króla a organami administracji
- Sąd kompetencyjny – rozstrzygając spory o właściwość sądowa między organami najwyższych instancji.

Absolutyzm 7

We Francji okresu absolutyzmu wykształciło się sześć urzędów ministerialnych, które sprawowali:

kanclerz, generalny kontroler finansów oraz czterej sekretarze stanu.

Kanclerz pozostał jedynym dawnym urzędnikiem koronnym nadal pełniącym swoje funkcje.

W jego kompetencji leżały:

- ✓ Kontrola działalności kancelarii królewskiej
- ✓ Ogólne zwierzchnictwo nad sądami
- ✓ Koordynacja prac sekcji Rady Królewskiej
- ✓ Przewodnictwo w Radzie Prywatnej

Generalny kontroler finansów sprawował naczelne kierownictwo w sprawach finansowych oraz nadzór nad działalnością gospodarczą państwa.

Absolutyzm 8

Czterej sekretarze stanu wywodzili swoje urzędy z dawnych notariuszy kancelarii królewskiej, którym władcy powierzali najważniejsze czynności.

Z czasem każdemu powierzono zarząd jednym z regionów, na które podzielono Francję. W oparciu o kryterium geograficzne należało do nich także kierowanie polityką zagraniczną z sąsiadującymi państwami.

U schyłku XVI w. podział ich kompetencji oparto o kryterium rzeczowe.

Wyodrębniono zatem resorty:

- spraw zagranicznych;
- wojny;
- marynarki;
- dworu królewskiego.

Absolutyzm 9

Nie utworzono natomiast resortu spraw wewnętrznych. W tym zakresie utrzymał się stary system polegający na administrowaniu jednym z czterech regionów kraju.

Król z zasady obsadzał urząd sekretarza stanu osobą wywodzącą się ze szlachty urzędniczej (*nobles de la robe*) lub bogatego mieszczaństwa, co wiązało się z przyznaniem dziedzicznego szlachectwa.

Każdy z ministrów będąc doradcą monarchy ponosił odpowiedzialność wyłącznie przed nim.

Zupełnie wyjątkowo najwybitniejszych ministrów mianowano premierami (np. Richelieu, Mazarini)

Absolutyzm 10

Monarchowie absolutni wiele uwagi poświęcali zagadnieniom zarządu lokalnego.

Lokalny aparat administracyjny został zbudowany na zasadach:

- ❖ **Biurokratyzmu**
- ❖ **Hierarchicznego podporządkowania**
- ❖ **Mianowania urzędników**

We Francji wczesnonowożytnej zarząd lokalny zarząd lokalny opierał się na średniowiecznym podziale na baliwaty i okręgi prewotalne.

Baliwowie i prewoci stopniowo tracili kolejne kompetencje i pod koniec XVII w. stali się urzędnikami tytularnymi.

Absolutyzm 11

Na przełomie XV i XVI wieku głównymi organami administracji lokalnej stali się gubernatorzy.

Wywodzili się oni z dowódców wojskowych, mianowanych w prowincjach nadgranicznych. Stopniowo zaczęto ich ustanawiać także wewnątrz kraju.

To oni przejmowali od baliwów rozległą władzę sądową i administracyjną.

Pochodzili przeważnie z arystokracji i dlatego stali się szybko czynnikiem rozsadzającym jedność państwa.

W odpowiedzi na tę tendencję Ludwik XIV ograniczył czas ich nominacji do okresu 3 lat, podczas których mogli wyjeżdżać do swoich prowincji jedynie za zezwoleniem władcy. Z zasady cały wyznaczony czas powinni byli przebywać na dworze.

Absolutyzm 12

W prowincjach uprawnienia gubernatorów przekazywano intendentom. Król mianował ich spośród referendarzy Rady Prywatnej.

Sprawowali oni swoją władzę w specjalnie utworzonych okręgach generalnych, których do wybuchu rewolucji utworzono około 30.

Intendenci rekrutowali się przeważnie spośród szlachty urzędniczej lub bogatego mieszczaństwa.

Ich kompetencje obejmowały: administrację, skarbowość oraz nadzór i udział osobisty w wymiarze sprawiedliwości.

Intendenci byli podporządkowani bezpośrednio Radzie Królewskiej.

Do pomocy posiadali stałe biura, a na niższym szczeblu subdelegatów, których sami mianowali.

Absolutyzm oświecony

W XVIII w. ideologia Oświecenia ukazywała ujemne strony absolutyzmu klasycznego. Niektórzy władcy europejscy skorzystali z niektórych haseł tej ideologii, wybierając te, które nie godziły w istotę władzy absolutnej.

W niektórych krajach europejskich prowadzono rozmaite reformy, społeczne, gospodarcze i administracyjne.

Absolutyzm oświecony najlepiej miał się w Europie Środkowo-Wschodniej, zwłaszcza w takich krajach jak Prusy i Austria.

Na Zachodzie panował absolutyzm klasyczny, jak we Francji i Hiszpanii albo rozwijała się monarchia parlamentarna, jak w Anglii.

Na Wschodzie, jak w szczególności w Rosji, władcy wprawdzie flirtowali z filozofami oświecenia, ale absolutyzmu oświeconego nie zaprowadzili.

Absolutyzm oświecony 2

Władcy wprowadzający w swoich państwach absolutyzm oświecony nie podkreślali już boskiego pochodzenia swojej władzy, utrzymywali wszakże jej nieograniczoność.

Władzę monarszą zaczęto w tych państwach wywodzić z przesłanek racjonalnych, a monarchowie zaczęli uznawać siebie za pierwsze sługi państwa.

Rządząc w imię służby racji stanu uważali za swój główny obowiązek dobro ludu i dążyli do zapewnienia mu szczęścia i dobrobytu.

Obowiązkami monarchy stały się: ustalanie prawa, rządzenie państwem w imieniu jego mieszkańców, popieranie rozwoju gospodarki oraz (to wyraźna nowość) zapewnienie rzeczywistej tolerancji religijnej.

Władcy ograniczyli ceremoniał dworski, stale wspierali oświatę i naukę.

Absolutyzm oświecony 3

Monarchowie wprowadzający u siebie absolutyzm oświecony lub jego elementy uzyskali niespotykany w absolutyzmie klasycznym poziom stałej i osobistej kontroli nad całym aparatem państwowym.

Centralizm Prus czy Austrii tego okresu nie mają sobie równych we wcześniejszych dziejach.

Największe postępy absolutyzm oświecony poczynił w Prusach za sprawą Fryderyka Wilhelma I oraz jego syna Fryderyka II, którego historycy nazywają często największym biurokratą stulecia.

Fryderyk II rządził na bieżąco przy pomocy rozkazów gabinetowych i marginaliów (decyzji dopisywanych na marginesie pism), a podlegli mu urzędnicy stali się biernymi wykonawcami jego woli.

Absolutyzm oświecony 4

W Austrii ucieleśnieniem monarchy oświeconego stał się Józef II, syn cesarzowej Marii Teresy. Władca ten intensywnie wprowadzał państwo centralistyczne o charakterze humanitarnym i opiekuńczym.

Większość jego reform została cofnięta bądź ograniczona przez jego następców.

W Rosji elementy absolutyzmu oświeconego wprowadzała zwłaszcza Katarzyna II. Utrzymywała ona intensywny kontakt z filozofami reprezentującymi idee oświecenia, w szczególności z Wolterem.

Nie wdrożyła jednak reform społecznych, a tylko usprawniła organizację państwa na wzór pruski (co nie co dziwi zważywszy, że była szczecinianką).

Absolutyzm oświecony 5

W zakresie administracji centralnej w Prusach główną rolę odgrywała Rada Tajna, która wywodziła się z tradycji brandenburskiej. Zajmowała się polityką zagraniczną, wojskiem i finansami. Jej działalność zależało całkowicie od woli elektora.

Pod koniec XVII w. wyodrębniły się z niej organy centralne, między innymi:

- ❑ Tajna Kamera Nadworna, od 1713 r. nazywana Generalną Dyрекcją Finansów, która zarządzała domenami królewskimi, pocztą, cłami lasami itd.
- ❑ Urząd Generalnego Komisarza Wojny, od 1713 r. określany jako Generalny Komisarjat Wojny, który prowadził zarząd wewnętrzny państwem, kwatermistrzostwo itd.

Absolutyzm oświecony 6

W 1723 r. dokonano unifikacji Generalnej Dyrekcji Finansów oraz Generalnego Komisarjatu Wojny tworząc Dyrektoriat Generalny (*Generaldirektorium*).

Przewodniczył mu formalnie król, często zastępowany przez jednego z ministrów.

Początkowo organ ten składał się z 4 departamentów, w 1768 r. ich liczba wzrosła do 7.

Na czele departamentów stali ministrowie. Ich kompetencje początkowo opierały się na kryterium geograficzno-rzeczowym, od reform Fryderyka II wyłącznie na kryterium rzeczowym.

W ten sposób powstał departament hut i kopalń, departament do spraw administracji i zaopatrzenia wojska.

Absolutyzm oświecony 7

Niezależnie wyodrębniono:

- ❑ **Ministerstwo Gabinetowe dla spraw zagranicznych w 1728 r. Kierował nim osobiście król.**
- ❑ **Ministerstwo Sprawiedliwości w 1737**
- ❑ **Wyspecjalizowane urzędy centralne, jak na przykład:**
  - **Tajną Kancelarię Wojskową**
  - **Generalny Urząd Poczt**

Absolutyzm oświecony 8

W czasach Fryderyka Wilhelma zwanego Wielkim Elektorem państwo było podzielone na prowincje.

Obok nich działały organy stanowe zwane rządami krajowymi, których rolę systematycznie ograniczano.

Pojawiły się też nowe instytucje: komisarze wojny oraz urzędy kamer dla zarządu domen, lasów i regaliów.

W XVII w. wykształcił się najpierw w Brandenburgii, a następnie w pozostałych prowincjach podział na powiaty.

Na ich czele stanęli urzędnicy zwani landratami.

Absolutyzm oświecony 9

W latach 1713-1723 Fryderyk Wilhelm I podzielił prowincje na okręgi nazwane departamentami kamer. Władza w nich należała do organów kolegialnych zwanych kamerami wojny i domen.

W każdej prowincji działała jedna kamera, tylko w Prusach Wschodnich dwie. Przewodniczyli im prezesi podlegli bezpośrednio Berlinowi.

Do kompetencji kamer należały między innymi sprawy:

- ✓ **Wojskowe** (zaopatrzenie i zakwaterowanie, rekrutacja, kwatermistrzostwo itp.)
- ✓ **Ogólnoadministracyjne**
- ✓ **Policji**
- ✓ **Gospodarcze**
- ✓ **Sądowe**

Absolutyzm oświecony 10

Najniższą jednostką podziału terytorialnego Prus w XVIII w. pozostawał powiat z landratem na czele.

Landrata mianował król spośród kandydatów wysuniętych przez sejmik powiatowy.

Organ ten najpóźniej wykształcił się w Prusach Wschodnich (1753 r.).

Miasta królewskie podlegały radcom skarbowym, którzy kontrolowali również władze miejskie w postaci mianowanych magistratów.

Administrację i sądownictwo na wsiach sprawowali ich panowie.

Absolutyzm oświecony 11

W Prusach rządy osobiste Fryderyka II powodowały, że król wnikał szczegółowo w wiele spraw, które mógł pozostawić do załatwienia swoim urzędnikom. W efekcie mówi się o rządach gabinetowych, ponieważ wiele rodzajów spraw rozstrzygał osobiście król.

Raz do roku odbywały się w Poczdamie posiedzenia całego gabinetu królewskiego. W ich toku omawiano budżet państwa.

Urzędnicy rekrutowali się głównie z rodzin junkierskich, chociaż od czasów Fryderyka II rosła w ich szeregach liczba mieszczan.

Ustalono drogi awansu służbowego.

W 1763 r. wprowadzono w Prusach obowiązek szkolny, co miało wielostronne konsekwencje dla tego kraju i całej Europy.

Rządy parlamentarno-gabinetowe

W XVIII w. w Anglii główną rolę odgrywał gabinet. Tworzyli go ministrowie powoływani przez króla na wniosek premiera spośród członków partii posiadającej większość parlamentarną.

Ministrowie kierowali określonymi zakresami działania państwa. W skład rządu zaliczano około 100 osób w randze ministerialnej, ale o bardzo zróżnicowanej tytulaturze.

Wewnątrz rządu występowała szczególna hierarchia, aż do XX w. włącznie, normowana ustawowo.

Tylko część ministrów, w zależności od rangi, wchodziła w skład gabinetu.

Już w XVII w. powstało przekonanie, że minister doradzający królowi i kontrasygnujący jego akty musi ponosić za nie odpowiedzialność.

Rządy parlamentarno-gabinetowe 2

Ustawa sukcesyjna z 1701 r. utrwaliła zasadę nieodpowiedzialności króla przy jednoczesnej odpowiedzialności kontrasygnującego ministra.

Wskutek tego ponoszący odpowiedzialność minister mógł odmówić swego podpisu pod aktem królewskim, zaś monarcha utracił możliwość zmuszenia go do złożenia podpisu.

Minister odpowiadał indywidualnie tylko za złamanie prawa.

Odpowiedzialność polityczną realizowano na drodze solidarnej odpowiedzialności całego gabinetu. Kształtowała się ona stopniowo w latach 1711-1782. Brak zaufania do ministra skutkować zaczął wotum nieufności dla rządu. Stanowiło to formę odpowiedzialności parlamentarnej.

Oświeceniowa nauka o państwie

W wieku XVIII liczni myśliciele podsumowali i pogłęбили dotychczasowe doktryny odnoszące się do państwa oraz jego administracji, a także wprowadzili do nich nowe elementy.

Dla rozwoju ustroju państwa najbardziej przydatne okazały się myśli Charles'a de Montesquieu, które zawarł on w dziele *O duchu praw* (1748).

Jego rozważania dotyczyły głównie Francji, a metoda zawierała także elementy porównawcze z ustrojami innych państw.

Ponadto Montesquieu szeroko uwzględnił dotychczasowy dorobek innych teoretyków państwa.

Oświeceniowa nauka o państwie 2

Prezentowana przez Montesquieu systematyka uwzględniała trzy podstawowe ich rodzaje:

- republika;
- despotcja;
- monarchia.

Autor popierał tę ostatnią, jako gwarantującą rządy umiarkowane, sprawowane z poszanowaniem prawa. Był entuzjastą ustroju Anglii i na jego przykładzie wyłożył słynną zasadę trójpodziału władzy na:

- ustawodawczą;
- wykonawczą;
- sędziowską.

Władze miały się wzajemnie równoważyć, tak, żeby żadna nie zdominowała pozostałych.

Nauka o policji

Obok ogólnej nauki o ustrojach państwowych rozwinęła się, najpierw we Francji, myśl administracyjna dążąca do stworzenia spójnego modelu oraz zasad sprawnego zarządu państwem.

Nazwano ją nauką o policji.

We Francji jej twórcą był Nicolas Delamare, autor *Traktatu o policji* (1705-1710).

Swoje monumentalne dzieło oparł przede wszystkim na własnej, wieloletniej praktyce urzędniczej w policji paryskiej.

Punktem wyjścia było dla Delamare'a omówienie dziejów policji.

Następnie przedstawił szczegółową analizę wszystkich dziedzin mających być poddanymi nadzorowi policyjnemu.

Nauka o policji 2

Celem nauki o policji miała być „szczęśliwość” poddanych króla.

W ten sposób powstawał związek dążeń państwa i interesów jednostek.

Z tego powodu zakres pojęcia „policji” był rozumiany niezmiernie szeroko.

Do jej zadań Delamare zaliczał między innymi:

- Ochronę przeciwpożarową
- Zapobieganie epidemiom
- Rozwój szpitalnictwa i służby medycznej
- Nadzór budowlany
- Walkę z klęskami żywiołowymi
- Zwalczanie zbytku

Nauka o policji 3

Delamare planował napisanie kolejnych tomów swojego *Traktatu o policji*. Śmierć przeszkodziła mu w opisaniu dalszych zadań policji, jak między innymi:

- Bezpieczeństwa publicznego
- Walki z żebractwem
- Dobroczynności publicznej

Innymi przedstawicielami policystyki francuskiej byli:

- Jean Domat (napisał *Traktat o prawach*)
- Jacob-Nicolas Moreau, inicjator unifikacji aktów prawnych z zakresu prawa publicznego

Nauka o policji 4

W Prusach w XVIII w. doktryny polityczne i administracyjne były kształtowane przez absolutyzm oświecony Fryderyka II.

Największym apologetą tego władcy był Christian Wolff (ur. 24 stycznia 1679 we Wrocławiu, zm. w Halle 9 kwietnia 1754)

Wygnyany wcześniej przez Fryderyka Wilhelma I, został następnie ostentacyjnie wezwany przez jego syna i następcę Fryderyka II.

Za sprawą Wolffa nauka o policji została wyodrębniona w samodzielną dziedzinę wiedzy.

Nauka o policji 5

Swoje rozważania Wolff zawarł w wielotomowym dziele *Ius naturae et gentium methodo scientifico pertractatum* (1740-1749).

Dzieło to zawiera podstawy filozofii eudajmonistycznej, zmierzającej do stworzenia państwa dobrobytu.

Monarcha i podległy mu aparat administracyjny stawali się opiekunami całego społeczeństwa.

Ich zadaniem było stworzenie dobrobytu i bezpieczeństwa, a w ten sposób przyczynienie się do szczęścia poddanych.

Wolff podzielił policję na:

- ❖ policję dobrobytu, która miała dbać o jakość pożywienia, warunki materialne życia poddanych, rzemiosło, naukę, sztukę, higienę, budownictwo itd.
- ❖ policję bezpieczeństwa ściśle powiązaną z wymiarem sprawiedliwości

Nauka o policji 6

Koncepcje Wolffa rozwijał zwłaszcza Johann Heinrich von Justi, który w dziele *Zasady nauki policji* (1756) wskazywał, że policja, rozumiana jako administracja, powinna także pełnić rolę pośrednika pomiędzy państwem a społeczeństwem, nawet wbrew woli monarchy, czy jego ministrów.

Justi zarysował zatem postulat fachowego i apolitycznego aparatu administracyjnego.

Podkreślał konieczność oddzielenia policji gospodarczej od policji wychowawczej dbającej o bezpieczeństwo publiczne.

W Niemczech w XVIII wieku nauka o policji stała się częścią programu nauczania uniwersyteckiego.

Rewolucja amerykańska

Najwcześniejsza i bardzo wpływowa próba praktycznego wdrożenia oświeceniowych postulatów liberalizmu społecznego i gospodarczego została podjęta przez kolonie brytyjskie w Ameryce.

Deklaracja Niepodległości z 4 lipca 1776 r. opierając się na doktrynie Locka podkreślała oczywistą i naturalną wolność wszystkich ludzi.

Z koncepcji powszechnej równości wynikało istnienie pewnych przyrodzonych i niezbywalnych praw, jak zwłaszcza prawa do życia, wolności i poszukiwania szczęścia.

Rewolucja amerykańska 2

Po zakończeniu rewolucji powrócono jeszcze do kwestii praw i wolności obywatelskich w latach 1789-1791.

Konstytucja federalna z 1787 r. dotyczyła bowiem ustroju politycznego kraju.

Wprowadzono do niej zatem dziesięć pierwszych poprawek gwarantujących przyznanie praw obywatelskich, takich jak między innymi:

- Wolności słowa i druku
- Wolności sumienia
- Nietykalności mieszkania i mienia
- Prawa swobodnego gromadzenia się dla zgłaszania petycji ujawniającej nadużycia władzy
- Zakaz zmuszania do zeznawania przeciwko sobie
- Zakaz nakładania nadmiernych kar pieniężnych

Rewolucja francuska

Postulaty ideowe pierwszej fazy rewolucji francuskiej zawierały przepisy dekretów sierpniowych w sprawie likwidacji feudalizmu (4-5.08.1789) oraz Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela (26.08.1789).

Dekrety sierpniowe podzieliły feudalizm na dominujący i kontraktujący.

Feudalizm dominujący charakteryzował się:

- Poddaństwem osobistym części rolników
- Istnieniem praw stanowych
- Sądownictwem patrymonialnym
- Pańszczyzną
- Monopolami dworskimi i dziesięciną

Ten rodzaj feudalizmu został zniesiony.

Pozostawiono natomiast elementy feudalizmu kontraktującego, zawierającego między innymi prawo do poboru czynszów i innych świadczeń wynikających z prawa własności.

Rewolucja francuska 2

Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela (26.08.1789) była pomyślana jako wstęp do przyszłej konstytucji.

W jej treści można wyodrębnić zasady ogólne dotyczące podstaw państwa oraz prawa podmiotowe.

Państwo oparto na zasadach suwerenności ludu i trójpodziału władzy.

Za przyrodzone prawa człowieka uznano:

- ❖ **Równość**
- ❖ **Wolność**
- ❖ **Bezpieczeństwo**
- ❖ **Własność**

Rewolucja francuska 3

Konstytucję jakobińską z 1793 r. poprzedzać miała nowa deklaracja praw człowieka i obywatela, jednak konstytucja ta nigdy nie weszła w życie.

Pomimo tego idea praw socjalnych, jak zwłaszcza prawo do pracy, opieki społecznej i wykształcenia zawarte w tej konstytucji już nie zaginęły i stały się trwałymi postulatami wszystkich radykalnych rewolucji.

Deklaracja praw człowieka i obywatela poprzedzająca konstytucję dyrektorialną z 1795 r. nawiązywała do tej pierwszej z 1789 r. Wyliczano w niej ponadto między innymi cechy dobrego Francuza.

Konstytucja konsularna Napoleona z 1799 r. osobnej deklaracji już nie zawierała, jej miejsce zajął osobny rozdział konstytucji zatytułowany *O wykonywaniu praw obywatelskich*.

Reformy w Prusach

Wśród państw neoabsolutnych w epoce napoleońskiej najszersze reformy przeprowadzono w Prusach.

W latach 1807-1813 kanclerze Heinrich vom Stein oraz Karl August von Hardenberg zlikwidowali większość przywilejów feudalnych, zrestrukturyzowali społeczeństwo stanowe, rozszerzyli prawa niższych warstw społecznych.

Stein rozpoczął, a Hardenberg dokończył reformę agrarną i miejską.

Reformy w Prusach 2

Dekret z 1807 r. znosił poddaństwo osobiste chłopów, wprowadzając wolność osobistą z prawem opuszczania gruntu. Prawo nabywania ziemi przyznano również mieszczanom.

Dekret regulacyjny z 1811 r. przyznawał użytkownikom dziedzicznym $\frac{2}{3}$ uprawianej przez nich ziemi, a niedziedzicznym $\frac{1}{2}$. Jednocześnie zapowiedziano komasację i nowy podział gruntów.

Stosunki miejskie zreformowała ustawa z 1808 r. Likwidowała ona dotychczasowe formy życia stanowego i korporacyjnego w mieście.

Miasto jako gmina uzyskało uprawnienia osoby prawa publicznego, tworzonej przez ogół jego obywateli.

Demokratyzacja ustrojów państwowych w XIX w.

Rewolucja francuska rozpoczęta w 1789 r., wydarzenia rewolucyjne w Europie w 1830 r. oraz Wiosna Ludów 1848 r. przyczyniły się do znacznej liberalizacji stosunków społecznych.

Wchodząc w drugą połowę XIX wieku większość państw europejskich posiadała konstytucje przyznające poddanym różny zakres praw i wolności obywatelskich.

Szczególnie wyróżniała się konstytucja Szwajcarii z 1874 r., która przyznawała obywatelom wszystkie dotychczas znane prawa polityczne oraz dodawała liczne prawa socjalne.

Najpóźniej przyznanie praw obywatelskich ludności nastąpiło w Rosji – uczynił to dopiero car Mikołaj II w formie manifestu w październiku 1905 r.

Francuski model administracji

Po różnych, wzajemnie sprzecznych próbach podejmowanych w okresie rewolucji francuskiej, trwały system administracji publicznej nadał Francji Napoleon Bonaparte.

System napoleoński zakładał priorytet administracji publicznej w zarządzaniu państwem.

Ustawą z lutego 1800 r. gruntownie przebudowano poprzednią administrację republikańską opartą na systemie kolegialnym.

Cała administracja została oparta na:

- Centralizmie
- Biurokratyzmie
- Hierarchiczności struktur
- Jednoosobowości organów administracji
- Podziale resortowym

Francuski model administracji 2

Reforma napoleońska wprowadziła podział Francji na:

- **Departamenty**
- **Okręgi**
- **Gminy**

Z poprzedniego republikańskiego systemu pozostały kantony, ale tylko jako okręgi sądowe i skarbowe.

Wszyscy urzędnicy byli mianowani, odpowiedzialni przed swoimi przełożonymi i w każdej chwili odwoływalni.

Na czele departamentu stał prefekt. Podlegała mu cała administracja z nielicznymi wyjątkami administracji niezespólonej: wojskowej, szkolnej, pocztowej itd.

Francuski model administracji 3

Prefekta mianował bezpośrednio władca. Administracyjnie podlegał on ministrowi spraw wewnętrznych, a w swoich poszczególnych działaniach właściwym ministrom resortowym.

Przy prefektach tworzone rady prefekturalne, składające się z 2-5 osób. Sprawowały one sądownictwo administracyjne pierwszej instancji.

Działy także rady departamentalne, jako organy doradcze i uchwałodawcze.

Członkowie tych rad byli mianowani, a ich liczba była uzależniona od liczby ludności departamentu (16, 20 lub 24 członków).

Rady departamentalne zajmowały się głównie rozkładaniem podatków na okręgi i ich ściąganiem.

Francuski model administracji 4

Na czele okręgu stał podprefekt. Mianował go również sam władca. Podprefekci podlegali służbowo prefektom.

Przy podprefektach działała rada okręgowa licząca 11 członków mianowanych przez władcę. Zajmowała się głównie sprawami podatkowymi.

Na czele gminy stał mer. Również mera mianował sam władca. W mniejszych gminach czynił to prefekt. Zadaniem mera było załatwianie bieżących spraw administracyjnych oraz pełnienie funkcji urzędnika stanu cywilnego.

Mer miał do pomocy radę gminną (municipalną), której członków mianował prefekt. Liczyła ona 10-36 członków i podejmowała uchwały w sprawach podatkowych gminy.

Francuski model administracji 5

Napoleon powołał we Francji sądownictwo administracyjne w latach 1799-1800.

Było ono dwuinstancyjne. Główną rolę odgrywała w nim Rada Stanu.

Utworzono ją w 1799 r., w miejsce zlikwidowanej w 1791 r. królewskiej Rady Prywatnej.

Rada Stanu pełniła funkcje:

- Prawodawcze (opiniowała projekty ustaw)
- Administracyjne (dokonywała wykładni rozporządzeń wykonawczych)
- Sądowe (sądownictwo administracyjne)

Członków Rady Stanu mianował władca.

Instancją niższą sądownictwa administracyjnego były wspomniane już rady prefekturalne.

Sprawy podlegające sądownictwu administracyjnemu określono enumeratywnie.

Francuski model administracji 6

W czasach napoleońskich nadano Francji wyraźną postać państwa unitarnego.

Podział terytorialny miał służyć utrzymaniu silnej władzy centralnej.

Elementy samorządu występowały tylko na szczeblu gminy.

W okresie restauracji Burbonów (1814-1848) i w kolejnych rządach Napoleona III stan ten utrzymano. Uległ on częściowej zmianie dopiero w 1871 r.

Samorząd terytorialny we właściwym znaczeniu wprowadzono we Francji dopiero w 1982 r.

Ministrowie we Francji republikańskiej

W I Republice, w okresie dyktatury jakobińskiej funkcje ministerialne pełnili poszczególni członkowie Komitetu Ocalenia Publicznego, dzieląc między siebie określone zakresy zarządu państwem.

Za czasów Dyktatoriatu nominacje ministrów i kontrola nad nimi należały do kompetencji urzędującego dyktatora.

Administracja centralna I Republiki charakteryzowała się jednak licznymi konfliktami kompetencyjnymi i politycznymi.

Ład w tym zakresie wprowadził dopiero Napoleon w okresie swoich rządów konsularnych.

Ministrowie we Francji republikańskiej 2

W II Republice powoływanie i odwoływanie ministrów należało do prezydenta. Ministrowie tworzyli Radę Ministrów.

Ministrowie ponosili odpowiedzialność polityczną i prawną. Ich kontrasygnata była konieczna pod wszystkimi aktami podpisanymi przez prezydenta.

Został utrzymany system administracyjny ukształtowany przez Napoleona.

Ministrowie we Francji republikańskiej 3

W III Republice ministrów i innych urzędników administracji centralnej powoływał i odwoływał prezydent.

Ministrowie tworzyli Radę Ministrów, której przewodniczyć miał prezydent.

W praktyce pojawiła się pozakonstytucyjna funkcja premiera, którą począwszy od 1876 r. sprawował jeden z ministrów. Formalnie istnienie urzędu premiera zostało potwierdzone dopiero w 1934 r.

Od tego czasu premier nie musiał jednocześnie kierować którymś z resortów i został wyłącznie kierownikiem rządu.

Konstytucja nie precyzowała odpowiedzialności politycznej ministrów. Rozwinęła się ona w drodze praktyki konstytucyjnej przez funkcjonowanie rządów parlamentarno-gabinetowych.

Ministrowie we Francji republikańskiej 4

Prezydenci nie mogąc rządzić zgodnie z konstytucją zrezygnowali w praktyce z przysługujących im atrybutów władzy.

Wobec tego, że rząd był emanacją koalicyjnych większości parlamentarnych powstała sytuacja dominacji władzy ustawodawczej nad wykonawczą.

We Francji do parlamentu wchodziło wiele partii o radykalnie odmiennych programach, co powodowało, że żaden rząd nie utrzymał się dłużej niż 3 lata, a najkrócej tylko 3 dni.

Pozycja rządu uległa wzmocnieniu najpierw podczas I wojny światowej, a następnie w okresie wielkiego kryzysu gospodarczego (1929-1933).

Upoważniono wtedy rząd do wydawania dekretów z mocą ustawy.

Geneza II Rzeczypospolitej

Pod koniec I wojny światowej na ziemiach polskich powstało kilka ośrodków władzy.

Na terenie Królestwa Polskiego działała Rada Regencyjna. Powołano ją 12.09.1917 r. Składała się z 3 członków: prymasa Aleksandra Kakowskiego, Zdzisława Lubomirskiego i Józefa Ostrowskiego.

Według założeń początkowych miała sprawować władzę do czasu powołania przez państwa centralne regenta lub króla.

Pełniła funkcje kolegialnej głowy państwa i łączyła uprawnienia władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej.

W grudniu 1917 r. Rada powołała rząd na czele z Janem Kucharzewskim.

Z kolei namiastką władzy ustawodawczej stała się, licząca 110 członków, Rada Stanu, powołana w lutym 1918 r.

Geneza II Rzeczypospolitej 2

Tymczasem Roman Dmowski latem 1917 r. powołał w Paryżu Komitet Narodowy Polski (KNP), który został oficjalnie uznany przez rządy Francji, W. Brytanii i Włoch za przedstawicielstwo polskie.

Po rozpadzie monarchii habsburskiej na terenie Galicji ukształtowało się kilka ośrodków władzy.

Najwcześniej, jeszcze w październiku 1918 r. powołano polską Radę Narodową Księstwa Cieszyńskiego.

Następie utworzono w Krakowie Polską Komisję Likwidacyjną, której przewodniczył W. Witos.

Ogłosiła się ona „tymczasowym rządem dzielnicowym” i przystąpiła do przejmowania władzy w zaborze austriackim.

Geneza II Rzeczypospolitej 3

W lipcu 1918 r. utworzono w Poznaniu, współdziałający z KNP, Centralny Komitet Obywatelski. Z tego Komitetu wyłonił się komitet wykonawczy, który 3 grudnia ujawnił się jako Naczelna Rada Ludowa (NRL).

Wreszcie w Królestwie Polskim ugrupowania opozycyjne wobec Rady Regencyjnej utworzyły w nocy z 6 na 7 listopada 1918 r. Tymczasowy Rząd Ludowy Republiki Polskiej, na czele którego stał socjalista Ignacy Daszyński.

Gdy 10 listopada 1918 r. do Warszawy przybył z Magdeburga Józef Piłsudski, Rada Regencyjna przekazała mu dowództwo nad armią. Następnie 14 listopada Rada sama się rozwiązała i przekazała Piłsudskiemu pełnię władzy. Większość pozostałych ośrodków władzy poszła w jej ślady w ciągu kilku dni.

II Rzeczpospolita 1

Dekretem z 22.11.1918 r. nadano państwu ustrój republikański.

Do czasu zwołania Sejmu ustawodawczego najwyższą władzę miał pełnić Tymczasowy Naczelnik Państwa w osobie Józefa Piłsudskiego.

20.02.1919 r. Sejm Ustawodawczy podjął uchwałę sejmową o tymczasowych zasadach funkcjonowania państwa, zwaną Małą Konstytucją.

Potem obowiązywały:

Konstytucja marcowa z 17.03.1921 r.

Nowela sierpniowa do konstytucji marcowej z 2.08.1926 r.

Konstytucja kwietniowa z 23.04.1935 r.

II Rzeczpospolita 2

Ze względu na kryterium geograficzne administracja II Rzeczypospolitej dzieliła się na centralną i terytorialną.

Tę pierwszą sprawowali prezydent, Rada Ministrów i ministrowie.

Ta druga dzieliła się na administrację rządową i samorząd.

Administracja rządowa składała się z pionów administracji ogólnej (zespolonej) i specjalnej (niezespolonej).

Państwo było podzielone na województwa, powiaty, gminy miejskie i gminy wiejskie.

II Rzeczpospolita 3

Prezydenta wybierało Zgromadzenie Narodowe na 7 lat bezwzględną większością głosów.

Zastępcą Prezydenta w razie jego śmierci lub z innych przyczyn był marszałek Sejmu.

Prezydent posiadał określone uprawnienia:

- ❖ Głowy państwa – np. reprezentował Państwo na zewnątrz
- ❖ Wykonawcze – mianował i odwoływał premiera; na wniosek rządu obsadzał wszystkie wyższe stanowiska cywilne
- ❖ Prawodawcze – zwoływał i zamykał sesje parlamentarne, wydawał rozporządzenia i zarządzenia
- ❖ Sądownicze – mianował sędziów i stosował prawo łaski

Kompetencje Prezydenta zwiększyła nowela sierpniowa.

II Rzeczpospolita 4

Rada Ministrów składała się z prezesa (premiera) i ministrów.

Premier był jedynie koordynatorem rządu (pierwszy wśród równych), a nie jego kierownikiem.

Liczbę i kompetencje ministrów określał każdorazowo Sejm.

Organem pomocniczym Rady Ministrów był Komitet Ekonomiczny.

12.12.1930 r. utworzono Prezydium Rady Ministrów. Jego celem była obsługa prawna i organizacyjna rządu. Dzielilo się na biura: prawne, ekonomiczne, usprawnienia administracji i prezydialne.

II Rzeczpospolita 5

Administrację terytorialną, która stała się później wzorcem ogólnopolskim zaczęto tworzyć najpierw w byłym zaborze rosyjskim.

Ostatecznie unifikację administracji ogólnej przeprowadzono 19.01.1928 r. Podzielono wówczas państwo na 16 województw. Wyodrębnioną jednostką na prawach województwa stanowiła Warszawa.

Na czele województwa stał wojewoda. Mianował go prezydent na wniosek Rady Ministrów, przedstawiany przez ministra spraw wewnętrznych. Jego zastępca był wicewojewoda. Organem pomocniczym wojewody był urząd wojewódzki, który dzielił się na wydziały i oddziały.

II Rzeczpospolita 6

Przy wojewodzie działały dwa ciała kolegialne, reprezentujące czynnik obywatelski: rada wojewódzka i wydział wojewódzki.

Ta pierwsza składała się z przedstawicieli delegowanych przez organy samorządu powiatowego i stanowiła organ opiniodawczy.

Wydział wojewódzki składał się z wojewody, dwóch członków wybranych przez radę i 2 urzędników państwowych. Posiadał uprawnienia doradcze i stanowcze.

Wyjątkowo na terenie województw pomorskiego i poznańskiego ich odpowiednikami były sejmik wojewódzki i wydział wojewódzki pod przewodnictwem starosty.

II Rzeczpospolita 7

Całkowicie odrębną organizację władz wojewódzkich miało województwo śląskie i Warszawa.

Na Górnym Śląsku w lipcu 1920 r. wprowadzono autonomię na podstawie statutu organicznego województwa śląskiego.

W rezultacie województwo posiadało własny organ ustawodawczy – Sejm Śląski składający się z 48 posłów oraz własny organ wykonawczy – Radę Wojewódzką, która składała się z wojewody i 5 członków wybieranych przez Sejm.

Utworzono także odrębny Skarb Śląski

Warszawa funkcjonowała na prawach województwa. Podzielona była na powiaty grodzkie ze starostami grodzkimi.

Organami administracji ogólnej byli w niej komisarz rządu i magistrat miasta Warszawy.

II Rzeczpospolita 8

Administracją powiatów kierowali starostowie. Mianował ich minister spraw wewnętrznych, ale służbowo podlegali wojewodzie.

Oprócz starostów powiatowych od 1932 r. istnieli starostowie grodzcy, którym powierzono administrację w miastach wydzielonych (powyżej 75.000 mieszkańców).

Wyjątkiem była Gdynia, gdzie powołano komisarza rządu.

Ze starostą współdziałały organy samorządu powiatowego: sejmiki powiatowe oraz wydziały powiatowe.

II Rzeczpospolita 9

Samorząd gminny po tzw. ustawie scaleniowej z 23.03.1933 r. obejmował gminy jednostkowe, jak i gminy zbiorowe złożone z gromad, pozostawione w danym Królestwie Polskim.

W tych ostatnich funkcjonował jeszcze samorząd gromadzki, gdzie organem uchwałodawczym była rada albo zgromadzenie gromadzkie, a organem wykonawczym sołtys.

W gminach wiejskich organem uchwałodawczym była rada gminna, pochodząca z wyborów jawnych i pośrednich, a organem wykonawczym zarząd gminy składający się z wójta i ławników wybieranych przez radę.

W gminach miejskich władzą uchwałodawczą była rada miejska, powoływana w wyborach powszechnych. Funkcje wykonawcze sprawował wybierany przez radę zarząd miejski złożony z burmistrza lub prezydenta oraz ławników.

II Rzeczpospolita 10

Naczelny Trybunał Administracyjny powołano ustawą z 3.08.1922 r.

Twórcą był Jan Sawicki, zwolennik austriackiego modelu sądownictwa administracyjnego. W rezultacie sąd był wzorowany na wiedeńskim Trybunale Administracyjnym istniejącym od 1875 r.

Właściwość terytorialna tego sądu była ograniczona jedynie do ziem byłego zaboru austriackiego i rosyjskiego.

Zaważyły tu poglądy Jana Sawickiego, który opowiadał się za modelem jednoinstancyjnym, przeciwko wieloinstancyjnym modelom pruskiemu i francuskiemu.

W zaborze pruskim sądownictwo administracyjne pozostało wieloinstancyjne.